

Ратушна Б. П.

*кандидат юридичних наук,
Львівська комерційна академія,
доцент кафедри цивільного права та процесу*

ДЕФЕКТИ МОТИВУВАННЯ РІШЕНЬ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Ключові слова: *вимоги Європейського суду з прав людини, цивільне судочинство, мотивованість судового рішення, дефекти мотивованості рішень суду у цивільних справах.*

Keywords: *motivation judgment, judicial enforcement, quality motivation of judgments of the European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. В Україні триває процес залучення правових цінностей європейського співтовариства для підвищення ефективності цивільного судочинства. Прецедента практика Європейського суду з прав людини (надалі – Європейський суд, ЄСПЛ) поряд із нормами Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція) стали частиною національного законодавства України, що свідчить про наближення українського судового правозастосування до вимог європейського судочинства.

На думку Європейського суду, свідченням справедливого судочинства є дотримання національними судами вимоги щодо мотивованості судових рішень. Ця вимога рівною мірою стосується і цивільного процесу.

Аналіз стану реалізації вимоги мотивованості судових рішень у цивільному судочинстві України свідчить про існування проблем в цьому аспекті. Ці проблеми проявляються у відсутності нормативного закріплення вимоги мотивованості як окремої вимоги до судового рішення у цивільній справі. Також існує низка про-

блем практичного характеру щодо якості мотивованості рішень в цивільному процесі України.

Стан дослідження. Дослідження мотивованості як вимоги до судового рішення у цивільних справах здійснювалось такими зарубіжними науковцями як А. Султанов, Ф. Зайцев, Д. Тарабрін. Однак ця проблематика наразі не викликала суттєвого інтересу з боку вітчизняних науковців та не стала окремим предметом наукових досліджень в Україні.

Мета публікації – на основі аналізу цивільного процесуального законодавства та практики судового правозастосування України з'ясувати стан дотримання вимоги мотивованості судових рішень у цивільних справах, виокремити існуючі проблеми в цьому аспекті та сформулювати пропозиції щодо їх подолання.

Українське цивільне процесуальне законодавство прямо не виокремлює такої вимоги до судового рішення як мотивованість. Адже у ст. 213 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК) [1] передбачено вичерпний перелік вимог до рішення суду, а саме – воно має бути законним та обгрунтованим. Разом з тим не можна стверджувати, що вимога мотивованості повністю проігнорована законодавцем. Зокрема ЦПК приурочує ідею мотивувати рішення суду до вимоги щодо оцінки доказів. Так, відповідно до ст. 212 ЦПК, результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті. Згадка про мотивованість рішення існує і в ст. 215 ЦПК, відповідно до якої складовою частиною змісту судового рішення має бути мотивувальна частина.

Опосередковане визнання законодавцем важливості мотивувати рішення простежується в процедурі ухвалення судового рішення, адже залежно від складності справи складання повного рішення з мотивувальною частиною може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи, але вступну і резолютивну частини суд має проголосити в тому самому засіданні (ч. 3 ст. 209 ЦПК).

Як свідчить судова практика у цивільних справах, рішення судів, як правило, структурно відповідають вимогам закону та містять мотивувальну частину. Проте, на жаль, доводиться констатувати,

що наявність мотивувальної частини не означає, що рішення у справі є мотивованим.

Дефектами мотивації можна вважати ігнорування аргументів і доводів сторін. У літературі зазначається, що як би суди не намагались мотивувати неправосудні акти, завжди видно як в даних актах відбувається спотворення не лише доводів сторін, але інколи навіть, підміняються питання, поставлені перед судом в позовній заяві [2]. Тому суди в своїх рішеннях, намагаючись не спотворювати аргументи і доводи сторін, просто їх ігнорують, за виключенням тих, які повністю узгоджуються з логікою судового рішення. Видається, що таке ігнорування, на думку суддів, є меншим порушенням, ніж відверте спотворення позиції сторін. Проте рішення від цього не стає правосудним. Але рішення, в якому не зачіпаються “гострі кути”, має значно більше шансів вистояти у судах вищих інстанцій, ніж рішення, в якому детально описані позиції сторін, і в яких зроблена спроба мотивувати неправосудне рішення. Таке спостереження виявляє також той факт, що при ухваленні судового рішення суддя кладе на чашу терезів, з одного боку, власне міркування у конкретній справі, а на другому боці цих терезів перебуває ризик скасування судового рішення судом вищої інстанції. Ігнорування доводів скарги заявника, на думку науковців, є підставою для скасування судового рішення [3]. Європейський суд у рішенні “Нечипорук і Йонкало проти України”, розглядаючи питання про справедливість провадження у цій справі, визнав, що реакція як суду першої інстанції, так і Верховного Суду на аргументи заявника є вражаюче недостатньою та неадекватною. Ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент заявника, національні суди не виконали своїх зобов’язань за пунктом 1 статті 6 Конвенції [4]. Випадки ігнорування судами доводів і аргументів сторін часто зустрічаються в судовій практиці України.

На практиці ігнорування доводів заявника може проявлятися у *надмірній лаконічності* судового рішення. Підтвердженням цьому слугує дружня порада досвідченого судді своєму колезі-початківцю: “не пиши в рішенні багато, чим більше напишеш, тим легше скасувати рішення” [2]. Безперечно, в цивільному процесі та й, зрештою, у всіх інших видах українського судочинства, існує потреба

достатньо повно й переконливо формулювати у рішенні фактичні та юридичні мотиви. Не йдеться про детальний звіт по кожному аргументу сторін. ЄСПЛ неодноразово вказував на те, що обсяг мотивації судом рішення може змінюватись залежно від природи рішення та обставин справи. На думку ЄСПЛ, суд може не давати відповіді на простий аргумент сторін, але, вибираючи лаконічну відповідь, суд може дати підставу для неясності, через що ЄСПЛ зобов'язаний глибоко вивчити справу, щоб переконатись в тому, що правила справедливого процесу не були порушені [5, 420–422].

З метою уникнення надмірної лаконічності науковці пропонують встановити обов'язок суду, що розглядає справу у першій інстанції, давати оцінку в мотивувальній частині рішення всім доказам, що є матеріалах справи, на які посилаються особи, що беруть участь у справі, для підтвердження своїх вимог і заперечень, а не обмежуватись тільки детальним аналізом фактів і обставин, що співпадають з позицією суду [6, 20–23].

Найчастіше дефект надмірної лаконічності виявляється в ухвалах судів апеляційної та касаційної інстанцій. Ці судові рішення часто настільки короткі, що сприймаються не як судові акти, а як відписки. Безперечно, це не додає довіри до суду, адже в таких ухвалах практично не видно, що доводи заявників були прочитані, взяті до уваги або не прийняті з певних міркувань. Разом з тим судово практика свідчить про те, що судді іноді ухвалюють рішення, у яких не те що недостатньо мотивації, а взагалі відсутня мотивувальна частина [7].

На протигагу надмірній лаконічності рішення суду може страждати від надмірної мотивованості. З цього приводу Верховний Суд України вказав, що рішення не повинно містити зайвої деталізації, яка не має правового значення в даній справі [8]. Крім цього, “суд не має права мотивувати своє рішення правовими доводами, які він висунув за своєю ініціативою, не запропонувавши попередньо сторонам представити свої міркування щодо таких доводів” [9, 15]. Йдеться про неможливість для суду виходити за межі позовних вимог сторін. На думку Верховного Суду України, суд має право вийти за межі заявлених вимог (вирішити незаявлену вимогу, задовольнити вимогу позивача у більшому розмірі, ніж було заявлено) лише

у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, суд має право вийти за межі заявлених вимог і з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину одночасно з позбавленням батьківських прав чи застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину[8].

Іншим недоліком, який існує поряд з наведеними дефектами мотивації судового рішення є *незрозумілість* судового рішення. З цього приводу ЄСПЛ неодноразово наголошував, що суди повинні вказати з достатньою ясністю та зрозумілістю мотиви, на яких ґрунтуються рішення[6]. Верховний Суд України також зазначив, що рішення не повинно містити незрозумілих словосполучень та занадто довгих речень, через які викладення фактичних обставин важко сприймається [8].

Важливим чинником зрозумілості мотивації судового рішення є мова правозастосовця, за допомогою якої він доносить до суспільства результати розгляду справи. З погляду Д. Луспеника, завдяки *мові та стилю* викладення тексту судового рішення, кожен має можливість дати свою оцінку культурі судочинства та, звичайно, культурі судді, а зрештою – справедливості судової влади [10; 10–12]. Цей автор слушно зазначає, що “судові процесуальні документи повинні бути викладені та оформлені грамотно. Неправильне вживання юридичних термінів, наявність орфографічних, пунктуаційних чи стилістичних помилок, неточних, двояких для розуміння понять та формулювань, громіздких речень та інших недоліків негативно позначається на якості судового документа, а то й викликають неповагу до нього, а значить підривають авторитет суду. При написанні рішення слід дотримуватися послідовності у викладенні подій, фактів, інших відомостей, не переходити хаотично з одного питання до іншого і знову повертатися до попереднього. Вимога дотримуватися доречності у викладенні тексту полягає в тому, щоб судові акти оформлювалися з дотриманням правил письмової мови (ділового стилю). У зв’язку з цим недоречно використання елементів усної розмовної мови, застосування неологізмів, емоційно-прикрашених, простомовних та жаргонних слів, які знижують офіційний тон документа” [10; 10–12].

Слушним є те, що, зазвичай, в мотивувальній частині рішення судді використовують стандартні, шаблонні вислови, що переходять з одного рішення в друге, не розкриваючи при цьому їх змісту, або зовсім не мотивують рішення належним чином [11; 74–77]. Судова практика свідчить про недоліки мотивованості судових рішень саме через низьку якість мовно-стилістичного викладу суддями мотивів ухвалення того чи іншого рішення. З цього приводу Вищий господарський суд зазначив, що рішення має бути викладено чітко, зрозуміло, грамотно (тобто не містити граматичних і стилістичних помилок, виправлень) [12]. Така вимога не викликає жодних заперечень і щодо застосування її у цивільному процесі, адже суддя – це насамперед високоосвічена особа, і вимога володіти нею мистецтвом грамотного і логічного викладу своєї думки має стояти поряд із вимогою глибокого знання і розуміння права.

Зауважимо, що в судових рішеннях може зустрічатись не один з наведених дефектів мотивованості, а декілька одночасно. Так, надмірна мотивованість рішення як правило передбачає і незрозумілість цього рішення через низьку якість мовно-стилістичного викладу тексту рішення.

Таким чином, дефекти мотивації судового рішення зазвичай є відображенням процесуальних порушень процедури доказування у цивільному процесі, що достатньо демонстративно проявляється у мотивувальній частині судового рішення.

Висновки. Важливою вимогою до справедливості судового рішення у цивільному процесі, з погляду Європейського суду з прав людини, є його мотивованість.

Мотивованість рішення є логічною основою ухвалення законного і обґрунтованого рішення. Мотивованість рішення пояснює чому суд застосував певну норму права та взяв до уваги певні докази, а інші – відкинув. Відсутність або неналежність мотивації зводить нанівець саму справедливість судового рішення, адже таке рішення, навіть будучи законним та обґрунтованим, не ліквідує правового конфлікту між сторонами, оскільки не пояснює чому суд прийшов саме до такого висновку.

Мотивованість як самостійна вимога до судового рішення прямо не закріплена у Цивільному процесуальному кодексі України.

Беручи до уваги правові позиції Європейського Суду з прав людини, нормативне закріплення цієї вимоги є нагально необхідне.

Таким чином, практика українського цивільного судочинства дає підстави для висновку про те, що основними недоліками мотивованості судових рішень є повна *відсутність мотивування* шляхом замовчування аргументів і доводів сторін, *недостатня мотивованість* або *надмірна мотивованість* рішення. Крім цього, низька якість мовно-стилістичного викладу мотивів судового рішення також є недоліком мотивування, оскільки спричиняє *незрозумілість* цього рішення.

Вважаємо, що наявність у рішенні суду будь-якого з наведених недоліків свідчить про неналежне мотивування рішення, а тому має бути підставою для скасування такого рішення судом вищої інстанції.

Список використаних джерел

1. **Цивільний процесуальний кодекс України:** Закон України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40/41, 42. – Ст. 492.
2. **Султанов А. Р.** О проблеме мотивированности судебных актов, через призму Постановлений Европейского Суда по правам человека / А. Р. Султанов // Арбитражное право № 178 (1952) – 21.09.2007 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yurclub.ru>.
3. **Зайцев Ф. А.** Мотивированность судебных постановлений как гарантия реализации права на справедливый суд / Ф. А. Зайцев // Право в Вооруженных Силах, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.juristlib.ru/book>.
4. **Рішення ЄСПЛ** у справі “Нечипорук і Йонкало проти України” від 21 квітня 2011 р. (Заява N 42310/04) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
5. **Де Сальвіа М.** Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. де Сальвіа. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2004.
6. **Тарабрин Д. В.** Мотивированность судебного решения как один из показателей эффективности правосудия по гражданским делам / Д. В. Тарабрин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2011. – № 8.
7. **Ухвала колегії суддів** Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 березня 2009 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>.

8. **Про судові рішення у цивільній справі:** постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
9. **Волосенко С. О.** Принципи змагальності та об'єктивної істини у цивільному процесі України: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. О. Волосенко. – К., 2010.
10. **Луспеник Д.** Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення – основні чинники авторитету судової влади (коментар до постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14“Про судові рішення у цивільній справі”) / Д. Луспеник // Вісник Верховного Суду України. – № 1. – 2010.
11. **Костовская Н. В.** Процессуальная сущность решения суда первой инстанции / Н. В. Костовская // Вестник ОГУ. – №3 (109)/март. – 2010.
12. **Про судові рішення** // Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України № 6 від 23.03. 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

Анотація

У статті аналізується стан реалізації вимоги Європейського суду з прав людини до якості судових рішень у частині їх належного мотивування у цивільному процесі України. На підставі здійсненого аналізу обґрунтовуються висновки про наявність проблем у цьому аспекті. Ці проблеми проявляються у відсутності нормативного закріплення вимоги мотивованості як окремої вимоги до якості судового рішення у цивільному процесі України. Також існує низка проблем практичного характеру щодо якості мотивованості судових рішень у цивільних справах у судовому правозастосуванні, усунення яких сприятиме наближенню українського цивільного судочинства до вимог Європейського суду з прав людини в контексті справедливого судового розгляду.

Annotation

The article analyzes the motivation of compliance with court decisions in civil procedure of Ukraine. As a result of this analysis substantiated conclusions about the existence of some problems in this regard. The mentioned problems are the lack of regulatory consolidation requirements motivation as a separate claim to the judgment. Besides, there are a number of practical problems concerning the quality motivation court decisions, a decision which indicate the approximation of Ukrainian judicial enforcement to the European Court of Human Rights in respect of a fair trial.